

Η αίρεση του Αρείου και η Α' Οικουμενική Σύνοδος.

της Ειρήνης Αρτέμη, Πτ. Θεολογίας -Φιλολογία Πανεπιστημίου Αθηνών
Mphil Θεολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών υπ. διδάκτορας Θεολογίας
Πανεπιστημίου Αθηνών

Τον Δ' αιώνα μετά το τέλος των Διωγμών εμφανίστηκε η πρώτη μεγάλη δογματική απειλή για την επίσημη χριστιανική θρησκεία. Ήταν η διδασκαλία του Αρείου[1]. Το πρόβλημα που βασάνιζε τον Άρειο ήταν η αΐδια - αιώνια γέννηση του Θεού Λόγου. Δίδασκε, λοιπόν, ότι ο Υιός δεν είναι κατά φύση και κατ ουσίαν αληθινός Θεός[2]. Δημιουργήθηκε από το Θεό - Πατέρα κάποια συγκεκριμένη χρονική στιγμή «εν χρόνω»[3]. Για το λόγο αυτό δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί αγέννητος, ούτε μέρος αγεννήτου. Ήταν επομένως, ένα απλό κτίσμα του Θεού[4]. Ως κτίσμα, λοιπόν, ο Υιός και ο Λόγος του Θεού δεν είναι συνάναρχος και συναΐδιος προς τον Πατέρα[5], αλλά δημιουργήθηκε αμέσως «θελήσει» του Πατρός[6], ενώ τα άλλα κτίσματα δημιουργήθηκαν από το Θεό δια μέσου του Υιού. Χαρακτηριστική φράση που συνόψιζε την αρειανική διδασκαλία για τον Υιό ήταν «ην ποτε ότε ουκ ην»[7].

Η συνδημιουργία του κόσμου από το Θεό και τον Υιό δε σημαίνει ότι ο δεύτερος μετείχε στη φύση ή στην ουσία του Θεού ούτε ότι ήταν κατά φύση αληθινός Θεός[8]. Ο Άρειος υποστήριζε την απόλυτη μοναρχία της θεότητας και δεχόταν ένα Θεό αγέννητο και άναρχο. Επομένως, πριν από

τη δημιουργία του Υιού ήταν απόλυτη η «μοναρχία» του μόνου αγέννητου και άναρχου Θεού, γι αυτό και ο μεν Θεός δεν ήταν Πατήρ, πριν να δημιουργήσει τον Υιό, και ο δε Υιός δεν υπήρχε πριν δημιουργηθεί από τον Πατέρα, «σύνες ότι η μονάς ην, η δυάς δε ουκ ην, πριν υπάρξη. Αυτίκα γουν Υιού μη όντος ο Πατήρ Θεός εστι»[9].

Η θεμελίωση της διδασκαλίας του περί της κατωτερότητας του Υιού σε σχέση με τον Πατέρα στηρίχθηκε στη διάχυτη αντίληψη περί *subordinatio*. Το τελευταίο αποτελούσε το βασικό έρεισμα της κακοδοξίας του. Έκδηλο είναι ότι ο Άρειος χρησιμοποιεί τις θεολογικές έννοιες της πατρότητας και της υιότητας μεταφορικά και κατ αναλογίαν προς την ανθρώπινη ζωή, κατά την οποία ο πατέρας προηγείται χρονικά του υιού του. Επιχειρεί, λοιπόν, να εξηγήσει με βάση τις ανθρώπινες σχέσεις τις σχέσεις των Προσώπων της Αγίας Τριάδος.

Ο Άρειος και οι θιασώτες του χρησιμοποιούν αυστηρά την ιστορικο-γραμματική ερμηνευτική μέθοδο της Αντιοχειανής Σχολής για να τεκμηριώσουν την απόλυτη μοναρχία του Θεού - Πατρός, την κτιστή φύση του Υιού - Λόγου και τη δημιουργία του από τον Πατέρα, την ατελή γνώση του για τον Πατέρα και την ηθική θεοποίηση του Υιού. Την αιρετική διδασκαλία του Αρείου ανέλαβε να ανασκευάσει ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Αλέξανδρος με τη βοήθεια του Μεγάλου Αθανασίου. Στην πραγματικότητα ο Μέγας Αθανάσιος ήταν ο μοναδικός θεολογικός αντίπαλος του Αρείου, χωρίς όμως να καταφέρει να νουθετήσει τον τελευταίο.

Αναγκαία κρίθηκε η σύγκληση μιας συνόδου, στην οποία θα μπορούσαν να απολογηθούν οι αρειανόφρονες επίσκοποι και ο ίδιος ο Άρειος. Στη συνέχεια θα υπήρχε η δυνατότητα της ορθής διατύπωσης της διδασκαλίας της Εκκλησίας για την αΐδια, άτρεπτη, τέλεια υιότητα και θεότητα του Υιού και Λόγου του Θεού, του δευτέρου προσώπου της Αγίας Τριάδας. Η σύνοδος αυτή αρχικά προετοιμάστηκε ως μία τοπική σύνοδος, αλλά η συμμετοχή επισκόπων τόσο από τη Δύση όσο και από την Ανατολή καθώς και η θεολογική θεμελίωση του Τριαδικού δόγματος έδωσαν στη σύνοδο οικουμενικό χαρακτήρα. Η Σύνοδος αυτή είναι η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος της Εκκλησίας του Χριστού, η οποία έγινε το 325 στη Νίκαια της Βιθυνίας.

Την εποχή εκείνη, στο θρόνο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας βρισκόταν ο Κωνσταντίνος (306-337), ο κληθείς αργότερα Μέγας, γιός του Κωνσταντίου του Χλωρού. Ο Κωνσταντίνος είχε στραφεί ευνοϊκά προς το Χριστιανισμό. Επί χρόνια είχε πολεμήσει τους Δονατιστές της Βόρειας Αφρικής και τους Μελιτιανούς της Αιγύπτου. Τώρα, όμως, ερχόταν αντιμέ-

τωπος με μία αίρεση με σοβαρότερες προεκτάσεις για τη συνοχή της αυτοκρατορίας. Η αίρεση αυτή γεννήθηκε από τα δογματικά ολισθήματα του Αρείου.

Ο αυτοκράτορας διακαώς επιθυμούσε την επικράτηση θρησκευτικής ειρήνης στην αυτοκρατορία και μη κατανοώντας τις δογματικές διαφορές της αρειανικής διδασκαλίας από την ορθόδοξη άποψη, προσπάθησε να κατευνάσει τα πνεύματα των θεολογικών αντιπάλων. Ο Μέγας Κωνσταντίνος δεν μπορούσε να διεισδύσει στη βαθύτερη σημασία της αϊδιότητας της γεννήσεως του Υιού. Για το λόγο αυτό προέτρεπε και τον Άρειο και τον Αλέξανδρο να συνυπάρξουν ειρηνικά παρά τη διαφορετική τους διδασκαλία για τον Τριαδικό Θεό. Το μεγάλο θεολογικό κίνδυνο τον εξέθεσε στον αυτοκράτορα ο Κορδούης Όσιος. Ο τελευταίος παρότρυνε τον Κωνσταντίνο να προχωρήσει στη σύγκληση Συνόδου με σκοπό την επίλυση της θεολογικής αυτής διαμάχης.

Η Νίκαια κρίθηκε καταλληλότερη για τη διεξαγωγή των εργασιών της συνόδου, αφού εξασφάλιζε την ευχερέστερη πρόσβαση των επισκόπων της Αιγύπτου και της Δύσης. Ταυτόχρονα όμως η πόλη αυτή παρείχε τη δυνατότητα στον Κωνσταντίνο να παρακολουθήσει ο ίδιος τις εργασίες της συνόδου. Η Σύνοδος άρχισε τις εργασίες της στις 20 Μαΐου του 325 [10] και τις περάτωσε στις 25 Αυγούστου του ίδιου έτους. Ο ίδιος ο αυτοκράτορας εγκαινίασε τις εργασίες της Συνόδου, δείχνοντας έτσι πόσο σημαντική ήταν αυτή η Σύνοδος τόσο για τον ίδιο όσο και για την εσωτερική ειρήνη της αυτοκρατορίας. Συμμετείχαν 318 Πατέρες, αριθμός συμβολικός με τον αριθμό των ανδρών που χρησιμοποίησε ο Αβραάμ για να αντιμετωπίσει τους εχθρούς[11]). Πρακτικά της Συνόδου δεν κρατήθηκαν. Αυτό επιβεβαιώνεται μέσα από τα έργα του Μεγάλου Αθανασίου, στα οποία ο ιερός πατήρ καταφεύγει στη μνήμη του, για να περιγράψει γεγονότα που έλαβαν χώρα στη Σύνοδο ή λόγια που ειπώθηκαν από τους υποστηρικτές και τους επικριτές του Αρείου. Πρόεδρος της Συνόδου θεωρείται ο Ευστάθιος Αντιοχείας, αλλά πολλοί κατά καιρούς υπεστήριξαν ότι ήταν η ο Νικομηδείας Ευσέβιος ή ο Μέγας Κωνσταντίνος κ.λπ.

Η Σύνοδος καταδίκασε τον Άρειο, τη διδασκαλία του και τα τρία εκκλησιαστικά σχίσματα, το Νοβατιανό, του Παύλου Σαμοσατέα και το Μελιτιανό, τα οποία ταλάνιζαν για χρόνια την εσωτερική ειρήνη της Εκκλησίας. Εξέδωσε 20 ιερούς κανόνες και το Σύμβολο της Νίκαιας, στο οποίο δηλωνόταν ότι ο Υιός είναι ομοούσιος του Πατρός, δηλαδή συναΐδιος και φύσει αληθινός Θεός. Ο όρος ομοούσιος χρησιμοποιήθηκε από τον ίδιο τον Κωνσταντίνο, για να περιγράψει τη σχέση του Υιού με τον Πατέρα. Η

ένταξη το συγκεκριμένου όρου στο προσχέδιο του Συμβόλου σήμαινε ταυτόχρονα και την καταδίκη του Αρειανισμού. Ο καθηγητής Κ. Σκουτέρης[12] σημειώνει σχετικά για τον επίμαχο όρο ομοούσιος: «Ο Μ. Αθανάσιος έχει διατυπώσει στο Περί της εν Νικαία Συνόδου έργο του το όλο σκεπτικό και την όλη πορεία της Συνόδου για την υιοθέτηση του όρου. Κατ αρχάς είναι αναντίρρητο, κατά τον Αθανάσιο, ότι ο όρος, πέρα του ότι εκφράζει τη διάνοια της Γραφής, είναι μέσα στην εκκλησιαστική παράδοση. Οι Συνοδικοί παρέλαβαν τη θεολογία που εκφράζει ο όρος «άνωθεν παρά των προ αυτών». Εξ άλλου, αυτός ο μη γραφικός όρος υποστηρίζεται από πολλά γραφικά χωρία, τα οποία είχαν υπ όψιν τους και κατέγραψαν οι Συνοδικοί Πατέρες. «Επειδή δε η εκ Πατρός Υιού γέννησις άλλη παρά την ανθρώπων φύσιν εστί και ου μόνον όμοιος, αλλά και αδιαίρετός εστι της του Πατρός ουσίας και εν μεν εισί αυτός αυτός και ο Πατήρ (Ιω. 10, 30), ως αυτός είρηκεν, αεί δε εν τω Πατρί εστίν ο Λόγος και ο Πατήρ εν τω Λόγω (Ιω. 10,38. 14,20), ως έστι το απαύγασμα προ το φως (Εβρ. 1,3) - τούτο γαρ η λέξις σημαίνει - δια τούτο η Σύνοδος τούτο νοούσα καλώς ομοούσιον έγγραφεν, ίνα την τε των αιρετικών κακοήθειαν ανατρέψωσι και δείξωσιν άλλον είναι των γενητών τον Λόγον». Οι Αρειανοί, αντί να αναζητούν τη «διάνοια» των Γραφών, είχαν «εφθαρμένη διάνοια» και αδυνατούσαν να συλλάβουν ότι με τον όρο «ομοούσιος» εκφραζόταν η αγιογραφική διδασκαλία. Τέλος, το Σύμβολο της Νίκαιας περιείχε τα επτά πρώτα άρθρα του Συμβόλου της Πίστεως[13].

Σημαντικό είναι να επισημανθεί ότι κατά τη Σύνοδο της Νικαίας έλαβαν χώρα πολλά θαύματα από τους άγιους θεοφόρους Πατέρες. Χαρακτηριστικά ήταν τα θαύματα του Αγίου Σπυρίδωνος, του Αγίου Οικουμένιου και του Αγίου Αχιλλίου. Άξιο αναφοράς θεωρείται και το συμβάν μεταξύ του Αγίου Νικολάου και του Αρείου. Ο πρώτος μην μπορώντας να συγκρατήσει την αγανάκτησή του για τα όσα υποστήριζε ο Άρειος τον χαστούκισε. Ο Μ. Κωνσταντίνος τιμώρησε το Νικόλαο με φυλάκιση. Αλλά στη φυλακή συντελέστηκε ακόμα ένα θαύμα δείχνοντας την αγιότητα του Νικολάου και την πλάνη του Αρείου.

Παραπομπές.

[1] «Ο Άρειος έπηρεάστηκε σταθερά από τόν ίουδαϊκό μονοθεϊσμό, τή φιλοσοφική αντίληψη περί άπόλυτης ύπερβατικότητας και περί άκινήτου τοῦ Θεοῦ, από τίς κοσμολογικές δυαλιστικές αντίληψεις και προπαντός από τή διδασκαλία τοῦ Φίλωνα περί τοῦ κτιστοῦ Λόγου, διά

τοῦ ὁποίου ὁ Θεός δημιούργησε τόν κόσμον», Σ. Παπαδοπούλου, Πατρολογία Β΄, Ἀθήνα, 1990, σ. 114.

[2] Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, Κατά Ἀρειανῶν, I, Ε΄, 4, M. Tetz, Athanasius Werke, τ. 1, I, publ. De Gruyter, Berlin 1940, σ. 114¹⁵⁻¹⁸ (=PG 26, 21AB): «Ἦν γάρ», φησί, «μόνος ὁ Θεός, καὶ οὐπω ἦν ὁ Λόγος καὶ ἡ σοφία. Ἐῖτα θελήσας ἡμᾶς δημιουργῆσαι, τότε δὴ πεποίηκεν ἓνα τινά, καὶ ὠνόμασεν αὐτὸν Λόγον, καὶ Σοφίαν καὶ Υἱὸν, ἵνα ἡμᾶς δι’ αὐτοῦ δημιουργήσῃ».

[3] Αὐτόθι, M. Tetz, Athanasius Werke, τ. 1, I, σσ. 114²⁰⁻²³, 118¹⁰⁻¹¹⁵ (=PG 26, 21B, 24A).

[4] Ἀθανασίου, Περί τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, 26, 1-5 καὶ 28, 1-2, H.G. Opitz, De decretis Nicaenae synodi, Athanasius Werke, τ. 2, I, publ. De Gruyter, Berlin 1940, σ. 38, (=PG 25, 461D-464A, 468AB): «Ὅτι δὲ οὐ ποίημα οὐδὲ κτίσμα ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀλλὰ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα ἀδιαίρετόν ἐστιν» καὶ «Ἀμέλει τῶν λεξειδίων αὐτῶν δειχθέντων τότε φαύλων καὶ ἀεὶ δὲ εὐελέγκτων ὄντων ὡς ἀσεβῶν ἐχρήσαντο παρ’ Ἑλλήνων λοιπὸν τὴν λέξιν τοῦ ἀγενήτου, ἵνα προφάσει καὶ τούτου τοῦ ὀνόματος ἐν τοῖς γενητοῖς πάλιν καὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμῶσι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, δι’ οὗ αὐτὰ τὰ γενητὰ γέγονεν· οὕτως εἰσὶ πρὸς ἀσέβειαν ἀναίσχυντοι καὶ πρὸς τὰς τοῦ κυρίου βλασφημίας φιλόνοικοι».

[5] Τοῦ ἰδίου, Περί τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀριμινίῳ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας Συνόδων, 15, 3, H.G. Opitz, De synodis Arimini in Italia et Seleucia in Isauria, Athanasius Werke, τ. 2, VII, σ, 242¹⁶⁻¹⁸ (PG 26, 708A).

[6] Αὐτόθι.

[7] «Ἡ φράση αὐτὴ κυκλοφοροῦσε ἀπὸ τούτους χρόνους τοῦ Διονυσίου Ρώμης (259-268) (βλ. ἀπόσπασμα 2: PG 25, 461C)», Σ. Παπαδοπούλου, Πατρολογία Β΄, Ἀθήνα 1990, σ. 115.

[8] Ἀθανασίου, Κατά Ἀρειανῶν, I, Ε΄ καὶ I, ΚΣΤ΄, M. Tetz, Athanasius Werke, τ. 1, I, σσ. 114¹⁵⁻²³, 135¹⁻⁴ (=PG 26, 21B, 65A)

[9] Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, Περί τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀριμινίῳ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας Συνόδων, 15, 3, H.G. Opitz, De synodis Arimini in Italia et Seleucia in Isauria, Athanasius Werke vol. 2.1, 15.3²¹⁻²² (=PG 26, 688B).

[10] Σωκράτους, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 1, 13: «Καὶ ὁ χρόνος δὲ τῆς Συνόδου, ὡς ἐν παρασημειώσεσιν εὔρομεν, ὑπατείας Παυλίνου καὶ Ἰουλιανοῦ, τῇ εἰκάδι τοῦ Μαΐου μηνός· τοῦτο δὲ ἦν ἑξακοσιοστόν τριακοστόν ἕκτον ἔτος, ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνης βασιλείας».

[11] Γεν. 14,14

[12] Κ. Σκουτέρη, 'Ιστορία Δογμάτων Β', Άθήνα 2004, σ 307.

[13] **Συνοπτική παράθεση των ιερών Κανόνων:**

Κανών Α': Καταδικάζεται ή συνήθεια τοῦ οἰκιοθελοῦς εὐνουχισμοῦ καί ἀπαγορεύεται ἡ χειροτονία εὐνουχισμένων, πλήν ὄσων ἐξετμήθησαν γιά ἰατρικούς λόγους ἢ λόγω βασανιστηρίων.

Κανών Β': Ἀπαγορεύεται ἡ χειροτονία ὡς κληρικῶν στούς νέοεισερχομένους τῆς ἐκκλησίας.

Κανών Γ': Καταδικάζεται ἡ συνήθεια τῶν κληρικῶν ὄλων τῶν βαθμῶν νά συζοῦν ἢ νά συγκατοικοῦν μέ νεαρές γυναίκες τίς ὁποῖες δέν εἶχαν παντρευτεῖ (συνείσακτοι).

Κανών Δ' - Ε': Εισάγεται τό «μητροπολιτικό σύστημα», τό ὁποῖο ἴσχυε στήν ὀργάνωση τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Καθορίζεται ὁ ρόλος τῆς ἐπαρχιακῆς συνόδου στή χειροτονία τῶν ἐπισκόπων.

Κανών ΣΤ': Ἀναγνωρίζεται κατ' ἐξαίρεση τό ἀρχαῖο ἔθος τῆς συγκεντρωτικῆς δικαιοδοσίας τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξάνδρειας στίς ἐκκλησίες τῆς Αἰγύπτου, Λιβύης καί Πενταπόλεως -ὅπως συνέβαινε καί μέ τήν ἐκκλησία τῆς Ρώμης-, ἐνῶ ἐξαιρεῖται ἡ Ρώμη καί ἡ Ἀντιόχεια ἀπό τό γενικό μέτρο τοῦ μητροπολιτικοῦ συστήματος.

Κανών Ζ': Ὁρίζεται ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Αἰλίας (δηλ. ὁ Ἱερουσαλήμ) νά εἶναι ὁ ἐπόμενος στή σειρά ἀπόδοσης τιμῶν.

Κανών Η': Ὁρίζεται ὁ τρόπος ἐπιστροφῆς τῶν λεγόμενων «Καθαρῶν» (Μελιτιανό σχίσμα).

στήν ἐκκλησία τῆς Αἰγύπτου .

Κανών Θ': Ἀναφέρεται στήν τότε συνήθη περίπτωση χειροτονίας πρεσβυτέρων τῶν ὁποίων δέν ἐξετάστηκαν τά προσόντα ἢ οἱ ὁποῖοι δέν παραμένουν ἄμεμπτοι.

Κανών Ι': Καταδικάζεται ἡ χειροτονία τῶν πεπτοκότων.

Κανών ΙΑ' - ΙΒ': Καθορίζεται ἡ μετάνοια των πεπτωκότων, με αυστηρότερα κριτήρια.

Κανών ΙΓ': Δέχεται ὅτι εἶναι δυνατόν νά λάβει κάποιος τή Θεία Ευχαριστία ἐπί τῆς ἐπιθανατίου κλίνης.

Κανών ΙΔ': Ὁρίζεται ὁ τρόπος τῆς μετάνοιας τῶν πεπτωκότων κατηχουμένων.

Κανών ΙΕ' - ΙΣΤ': Καταδικάζεται ἡ ἐπιδίωξη κληρικῶν γιά μετάθεση σέ ἄλλες ἐκκλησίες.

Κανών ΙΖ': Καταδικάζεται ἡ πλεονεξία καί ἡ αἰσχροκέρδεια τῶν κληρικῶν πού προέρχεται ἀπό τόν ἐντοκο δανεισμό.

Κανών ΙΗ': Ἀπαγορεύεται στούς διακόνους νά μεταδίδουν καί νά ἀγγίζουν τή Θεία Εὐχαριστία πρὶν ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους, καί δέν ἐπιτρέπεται τό νά κάθονται μεταξύ τῶν πρεσβυτέρων.

Κανών Κ': Ἀπαγορεύεται ἡ γονυκλισία στή Θεία Λειτουργία τῆς Κυριακῆς καί τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς.

Πηγή : <https://impantokratoros.gr>